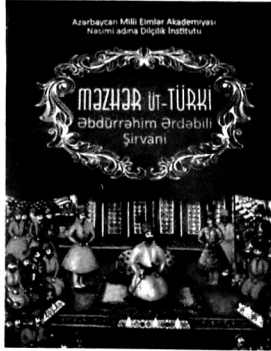

"Məzhər üt-türki" - Azərbaycan türkcəsinə məhəbbətlə

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor Nadir Məmmədlinin çap etdirdiyi Əbdürrəhim Ərdəbili Şirvaninin "Məzhər üt-türki" adlı dərsliyini təqdirəlayiq və dəyərli bir tədqiqat işi kimi qiymətləndirirəm. Dərsliyin tərtibçisi, ön sözün və şərhlərin müəllifi dilimizin inkişaf yolları, qrammatik və leksik normalarının tarixi təkamülünün öyrənilməsində 30 səhifəlik "Ön söz"ü ilə dil tarixçiləri, türkoloqlar, şərqşünaslar, bir sözlə, lingvistlər üçün dəyərli bir elmi mənbə ərsəyə gətirməyə nail olmuşdur.

söhbət türkcənin təzahüründən gedir, "Məzhər-üt-türki" əsəri Azərbaycan dilinin müstəqil bir dil olduğunu təsdiq edir. İlk dəfə Azərbaycanda fars dilindən tərcümə və çap olunan bu dərslik dünya dilləri arasında öz mövqeyi ilə seçilən Azərbaycan dilinin inkişaf yolları, qrammatik və leksik normalarının tarixi təkamülünün öyrənilməsi baxımından dil tarixçiləri, türkoloq və iranşünaslar üçün çox dəyərli vəsaitdir.

Nadir Məmmədli "Ön söz"də "Məzhər üt-türki" dərslik müəllifinin verdiyi məlumatlarla kifayətlənməyərək, özünün də fikir və düşüncələrini əlavə edir, orijinal mülahizələr söyləyir, bunların hər biri oxucuda məntiqi təəssürat yaradır. Qeyd etdiyim kimi, "məzhər" sözü tanış gəlməssə də, "it-türki" kəlməsi Kaşğari

"Ön söz"də professor Nadir Məmmədli İranın Qum şəhərində mühafizə olunan, Azərbaycan dili və tarixi üçün mötəbər və qiymətli olan bu əlyazmanı ona Tehranın Fərhangyan Universitetinin Fars dili və ədəbiyyatı fakültəsinin dosent doktoru, əslən azərbaycanlı İxtiyar Bəxşinin hədiyyə etdiyini bildirir. O, qeyd edir ki, "Məzhər üt-türki"ni türk mədəniyyəti, ədəbiyyatı və elminin fədakar təbliğatçısı Ərdəbili Məhəmməd Micanədehi çox qiymətli, nəfis türkdillə əlyazmalardan biri kimi Qum şəhərindəki "İslam irsini yenidən cəmləndirmə mərkəzi" kitabxanasının nadir kitab fondundan əldə edib, şəxsi arxivində saxlayıb, sonralar vətənpərvər dostlarına hədiyyə edib. Əlyazmaya Nadir Məmmədlinin "Ön söz" yazması və onu türk, ingilis, fransız dillərində oxuculara təqdim etməsini xüsusi alqışlayıram. Etiraf etməliyəm ki, kitab mənə təqdim edildikdə onun titul səhifəsində nə müəllifin adı, nə də ki dərsliyə (risalə) qoyulmuş sərlövhə tanış gəldi. Kitabı oxuduqdan sonra aydın oldu ki, "Məzhər üt-türki" kitabının müəllifi Əbdürrəhim Ərdəbili Şirvani Ərdəbildə doğulmuş, boya-başa çatmış, lakin bir müddət Azərbaycanda Şamaxı şəhərində yaşadığı üçün Şirvani təxəllüsünü götürmüşdür. Əbdürrəhim Ərdəbili "Məzhər üt-türki" risaləsinin Şirazda olarkən türkcə öyrənmək və danışmaq istəyən fars mənşəli Ağa İsmayıl adlı bir şəxsin xahişi ilə yazıb. Dərslik Qızılbaş türkcəsinin qrammatikası haqqında məlumat verən ilk və yeganə əsəridir.

XVIII əsr Azərbaycan alimi Əbdürrəhim Ərdəbili Şirvaninin müəllifi olduğu "Məzhər üt-türki" dərsliyi (risalə) təxminən 270 il əvvəl, Nadir Şah Əfşar dövründə Qızılbaş türkcəsinə qeyri-türklərə öyrətmək məqsədilə yazılıb. Türk dillərinin təkamül tarixinin dərinəndə öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyətə malik əsər Azərbaycan dilində nəşrinin bu istiqamətdə gələcək elmi tədqiqatlar üçün zəminidir.

Kitab dilimizin qrammatikası ilə bağlı dilçilik elmində xüsusi dəyərli ola biləcək əsəridir, müasir Azərbaycan dilçiliyinin ilk möhtəşəm abidəsi hesab oluna bilər. Bu nəşr dil elementləri, coğrafiyası və hökmü ilə Şərqdən Qərbə qədər uzanan Azərbaycan dilinin müstəqil dil olduğunu bir daha təsdiq edir. Əsərdəki əksər dil nümunələri M.Füzuli, Ə.Nəvaidən və başqa klassiklərdən gətirilib. "Məzhər-üt-türki" Azərbaycan dili qrammatikasının da ilk abidəsidir. Burada

"Divanı"nın adını xatırladı və fikrimdə xoş təəssürat yaratdı. Ərəb dilində "məzhər" sözünün dilimizə tərcüməsi "bir şeyin zahir olduğu yer; təzahür, yetişmə, nail olma" deməkdir və bu mənaların sinonim variantlarının hər biri həmin kəlməyə tam şəkildə uyğundur. Yeni dərslik müəllifi Əbdürrəhim Ərdəbili Şirvani pragmatik şəkildə oxucusuna başa salmaq istəyir ki, tarixən türk - Azərbaycan dili bu yerlərdə zahir olmuş, yaranmış, minilliklər boyu bu yerlərdə yetişmiş, xalq əsrlər boyu onu yaşatmağa nail olmuşdur və Azərbaycan türkcəsi nə ərəb dilindən, nə də farscadan əzəmətinə, möhtəşəmliyinə, qüdrətinə, gözəlliyinə, axıcı və rəvanlığına görə geri qalır, onu bu yad sistemli dillərin təsiri altında eridərkə məhv etmək Allah qarşısında böyük və bağışlanılmaz günahdır. Məlumat üçün qeyd edək ki, Əbdürrəhim Şirvani şeirlərini "Həzin Şirvani" təxəllüsü ilə yazan orta əsrlərdə tanınmış şairlərdən olub, O, Qacarlar dövründə yaşamış məşhur şair Vüsal Şirazinin (1783-1846) ana babasıdır, həmçinin "Divan", eləcə də "Səfa əl-qulub", "Hidayətnamə" və b. pedaqogikaya aid əsərlərin müəllifidir. Həmin əsərlərin əlyazmaları hal-hazırda Təbriz Milli Kitabxanasında qorunub saxlanılır.

Nadir Məmmədli Əbdürrəhim Ərdəbili Şirvaninin "Məzhər üt-türki" dərsliyini İrandakı (Cənubi Azərbaycandakı) Qızılbaş türkcəsinin qrammatik qaydaları və leksik tərkibini öyrənmək üçün yazılmış ilk vəsait kimi səciyləndirərək qeyd edir ki, müəllif "Məzhər üt-türki"nin əlyazmasını müqəddiməsində bu barədə məlumat verir və onu "gözəl türk dili" kimi təqdim edir. Səfəvilərin hakimiyyətə gəlişi zamanından Nadir şah Əfşarın hakimiyyətinədək "Məzhər üt-türki"dən savayı türkcənin qrammatika və leksika ilə bağlı mənbə olmadığı üçün bu kitabın əhəmiyyəti dil tariximiz üçün əvəzsizdir". Professor Nadir Məmmədlinin "Ön söz"də toxunduğu məsələlərin hər biri oxucu kütləsinin başa düşəcəyi bir dili, üslubu özündə əks etdirir. Məhz bu səbəbdən "Ön söz" müəllifinin yazı mənasındakı sadəlik, aydınlıq 30 səhifəlik araşdırmalarını sürətlə oxuyub, dəyərli elmi ümumiləşdirmələr, nəticələr əldə edilməsinə rəvac verir.